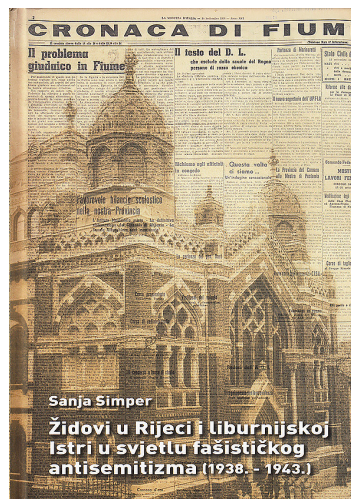

Sanja Simper, *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma (1938. – 1943.)*, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, Zagreb, 2018.

Ispisivanje povijesti manjina, marginalaca, „sporednih” (...) pripada intrigantnijim dijelovima povjesničarskog zanata, ali i čitateljskog iskustva onih koji takve studije čitaju, prije svega jer smo kao čitatelji suočeni s osjećajem egzotičnosti svojstvenim trenucima upoznavanja s nečim što ne čini svakodnevno iskustvo onih koji pripadaju „većini”, „središnjima” u određenoj zajednici. Knjiga *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma* Sanje Simper, koju je 2018. godine objavila Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, upravo je jedan takav uradak. Usmjeren je prema manjini u specifičnoj sredini, i to u razdoblju prepunom neviđenih lomova, pretjeranih radikalnosti, neumjerenih sukoba i, nažalost, stradanja upravo pripadnika židovske vjere. Koliko god je tema stradanja Židova u Drugom svjetskom ratu globalno poznata, ona u riječkom kontekstu ne čini značajniju kolektivnu memoriju jer je Rijeka, zbog dramatičnih demografskih promjena, postala etnički nov grad pa i ne postoji snažniji kontinuitet sjećanja stanovnika na zajedničko iskustvo sa židovskim sugrađanima. S te se strane i Simper bavi onime što se može nazvati „prešučenom” ili „zaboravljenom” poviješću kako je to 1990. godine u radu „Rijeka, prešućena povijest” nazvao Goran Moravček u slučaju istraživanja odlaska Talijana i „Fiumana”.

Djelo koje nas zanima rezultat je autoričina doktorskog rada obranjenog i napisanog 2012. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a koji je za potrebe knjige dodatno proširen, nadopunjen i utemeljen na još više arhivskih izvora. Upravo je potonje ključno: Simper je znanstvenica, vrijedna kopačica i sakupljačica mrvica tragova povijesti pa sve svoje spoznaje isključivo temelji na izvorima, a ne provizornim izmaštanim naracijama kakve znaju zalutati i u „najvažnije povjesničarske” studije, posebno kada je riječ o temama koje se naslanjaju na ideološki naelektrizirano i „brzo” 20. stoljeće. Knjiga *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma* znanstveno je djelo pisano znanstvenim diskursom na temelju informacija dobivenih znanstvenim metodama, ali to ne znači da knjiga nije čitljiva svima koji žele upoznati povijest jedne posebne riječke zajednice poput židovske. Štoviše, autoričin jasan i precizan stil čitatelju isporučuje slojeve intrigantnih informacija.

Opsežan sadržaj (482 stranice) pregledno je i logično organiziran te uglavnom prati kronologiju događanja od najstarijih prema novijim procesima. Knjigu čine poglavlja: *Uvod, Položaj Židova od 1918. do proglašenja protužidovskih zakona 1938. godine, Uvođenje državnog antisemitizma 1938. godine u Kraljevini Italiji, Protužidovski progoni u Kvarnerskoj pokrajini (1938.–1943.)* i zaključna cjelina *Epilog*. Prikazana je postupna evolucija židovske zajednice u riječkoj sredini koja je značajnije formirana u kontekstu snažnoga riječkoga gospodarskog rasta tijekom druge polovice 19. stoljeća uz koji je neposredno povezan razvoj Opatije i posebne židovske zajednice na Liburniji, omogućen kolanjem kapitala.

Svojevrсна kulminacija knjige i fokus rada prvenstveno su na razdoblju egzistencije riječkog i liburnijskog područja pod talijanskim utjecajem, a potom i na vremenu formalne uključenosti u Kraljevinu Italiju od 1919., odnosno 1924. godine. Simper detaljnom analizom pravnog i zakonodavnog okvira Kraljevine Italije u kojoj na vlast dolazi Benito Mussolini, odnosno fašistički pokret transformiran u stranku, precizno utvrđuje koje su silnice utjecale na razvoj židovske zajednice u Rijeci.

Intrigantna je i naslovnica knjige koja je spoj fotografije famozne riječke sinagoge koju je 1944. godine dočekala sudbina rušenja u kontekstu nacističkog orgijanja i novinskih članaka riječkih tiskovina s naslovima o Židovima. Medijski su materijali vrlo važni za nastanak ovog rada: oni su često ključan izvor, ali i fenomen za sebe jer svjedoče o mogućnostima i, zapravo, jezivoj lakoći medijske konstrukcije jedne mržnje. Valja izdvojiti samo jedan citat iz knjige preuzet iz lokalne tiskovine *La Vedetta d'Italia* u povodu uhićenja izvjesnog Carla Fishbeina 1919. godine pod optužbom za mešetarenje devizama: „Bio je ono što bismo nazvali tipičnim Židovom, orlova nosa i pohlepni kandži, iza stakala izvirivale su žive, nemirne oči, dok mu je sva moždana aktivnost bila usredotočena na grčevitu potragu za obilnim izvorima prihoda.” No bila je to, uvjetno rečeno, samo verbalna sitnica prema onome što će uslijediti.

Ključan trenutak za riječke Židove bila je 1938. godina kada se križa više procesa. U talijanskom kulturno-znanstvenom prostoru diskurs potpuno zauzimaju govor i teze o Židovima kao posebno, „lažljivoj”, rasi i njezinoj inferiornosti. Objavljuju se huškački manifesti, a novi popisi i propisi kojima se reguliraju granice života Židova u Rijeci postaju svakodnevice. Treba reći da se u Rijeci, odnosno u Fiume, tada nalazio i veći broj Židova pridošlih iz Njemačke i zemalja koje je Njemačka već okupirala, nesvjesnih da će Italija voditi jednako radikalnu politiku. Prava potvrda toga uslijedila je 19. lipnja 1940. godine u akciji masovnog uhićivanja i zatvaranja kvarnerskih Židova u prostore osnovne škole Turnić, pri čemu je čak pet učionica pretvoreno u zatvor nehumana oblika s po četrdeset do pedeset zarobljenika u svakoj prostoriji. Uslijedile su daljnje deportacije u zatvore diljem zemlje. U tim trenucima knjiga donosi svojevršne vrhunce spoznaja o načinu funkcioniranja židovske svakodnevice u Rijeci uslijed dramatičnih životnih opasnosti.

Ključan sadržaj razmatranja čini mahom fašistička Italija, stoga valja reći da Simper pritom izaziva interpretacije prema kojima ta država i sustav nisu bili previše ozbiljni u provedbi antisemitske politike, a kada jesu, riječ je bila isključivo o rezultatu pritiska nacističke Njemačke. U Italiji možda nije bila do krajnosti razvijena teza o biološkom istrebljenju, ali svakako je bila razvijena teza o superiornosti rase, uz razvijen plan raseljavanja Židova izvan granica Italije. Simper iznosi teze i dokaze o tome da je antisemitizam činio važan dio ishodišne talijanske politike obilježene fašizmom te da je imao svoja autentična obilježja koja su se aktivno manifestirala na području Rijeke i Liburnije.

U listopadu 2019. umjetnik Damir Stojnić izveo je u Rijeci specifičnu umjetničku instalaciju izradivši oznake tlocrta sinagoge, koja je 1944. godine skončala u prašini miniranja i požara, u ulici Pomerio, bivšem središtu duhovnog života riječke židovske zajednice. Na njezinu mjestu niknuli su prometno raskrižje i betonska poslovno-stambena zgrada, a sinagoga je ostala zapamćena samo zahvaljujući starim razglednicama, fotografijama i povremenim publicističko-znanstvenim zapisima. Jednako kao i Stojnićev rad, djelo poput knjige Sanje Simper na površinu izvlači kolektivno neupamćene, neugodne i ključne dijelove riječke povijesti koje ne treba tretirati kao kakav slučajan eksces već kao lekciju.

Srećom, danas se u knjižnicama i knjižarama mogu pronaći knjige poput *Neka bude inovacija: kako izraelska domišljatost popravlja svijet* Avi Jorische, a ne bizarne nadržnanstvene studije o rasama, oblicima nosa, glave i uz njih vezanih karaktera kakve su se na riječkim policama nalazile u godinama koje su predmet autoričina interesa u ovom značajnom radu.

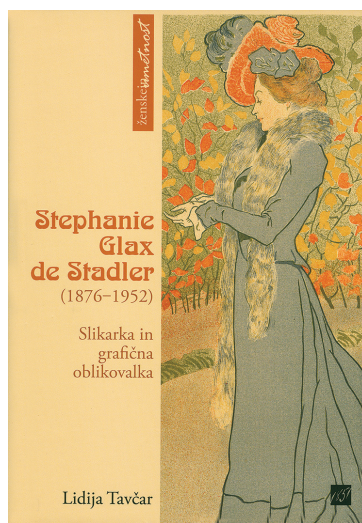
Kristian Benić

Lidija Tavčar, *Stephanie Glax de Stadler (1876 – 1952). Slikarka in grafična oblikovalka. Zbirka „Ženske in umetnost“*. Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Celjska Mohorjeva družba in Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2019.

Muzejska svetnica dr. Lidija Tavčar se že več kot pol drugo desetletje posveča odkrivanju in raziskovanju opusov prezrtih likovnih ustvarjalk, ki so živele in/ali delovale na območju slovenskega kulturnega prostora. Med njimi nedvomno zasluži obilo pozornosti leta 1876 v Rogaški Slatini rojena slikarka in oblikovalka Stephanie Glax (por. De Stadler). Lično oblikovano in bogato slikovno opremljeno monografijo je uredila doc. dr. Rajka Bračun Sova, oblikovala Mojca Višner, razpravo pa sta recenzirali univ. prof. dr. Eva Bahovec in univ. prof. dr. Beti Žerovec.

Obravnavana umetnica izhaja iz nemško govoreče zdravniške družine: oče Julius (r. 1846) je bil rojen Dunajčan, mati Hermine (r. 1848), roj. Gerzabek, pa je bila doma iz štajerskega Judenburga. V zakonu so se jima rodile tri hčere: Clara Sofia Stefania / Stephanie (r. 1876), Rosa (r. 1878) in Emy / Zorka (r. 1880). Julius Glax je študiral medicino v Innsbrucku, na Dunaju in v Gradcu, kjer je bil leta 1871 promoviran za doktorja medicine. Isto leto je postal tudi asistent na graški Medicinski kliniki, pet let pozneje pa prav tam privatni docent na Medicinski fakulteti, kjer je predaval do leta 1892. Že leta 1875 je začel vzporedno delovati tudi kot zdraviliški zdravnik v termalnem zdravilišču Rogaška Slatina, kjer se je leto pozneje naselil in si ustvaril družino. Intenzivno se je posvečal balneologiji in se v kratkem razvil v izjemnega strokovnjaka te medicinske veje. Leta 1880 ga je na osnovi strokovnega dela cesar Franc Jožef imenoval za izrednega univerzitetnega profesorja. Glax pa ni bil le izjemen strokovnjak, temveč tudi široko razgledan vizionar: leta 1881 je v knjižici *Predlogi reform za Rogaško Slatino* (Glax J., Kurz A.: *Reformvorschläge für Bad Sauerbrunn*, Graz 1881) pripravil predloge izboljšav za razvoj zdravilišča, saj je bil mnenja, da zdraviliška uprava ni dovolj uspešna pri izrabi naravnih danosti, ki jih razvoju zdraviliškega letovišča z dolgoletno tradicijo nudijo vreli mineralno bogatih termalnih vod. Glaxovi predlogi so vzbudili pozornost pomembnih avstro-ogrskih gospodarstvenikov, ki so bili tedaj angažirani pri enem največjih državnih

projektov „Južne železnice“ (*Die k.k. priv. Südbahn-Gesellschaft*). Cilj projekta ni bila le izgradnja železniških prog in povezava Dunaja s Trstom, temveč tudi izgradnja pripadajoče državne infrastrukture. Zato je generalni direktor „Južnih železnic“ Friedrich Julius Schüller (1832–1894) povabil prof. dr. Juliusa Glaxa v Opatijo, kamor se je odpravil leta 1885; tam sta bila tedaj tudi nemški internist in otorinolaringolog prof. dr. Max Joseph Oertel (1835–1897) ter kirurg prof. dr. Theodor Billroth (1829–1894). Ugledni gostje so na Schüllerjevo prošnjo pripravili razvojni načrt za Opatijo, ki naj bi postala obmorsko klimatsko zdravilišče.

Slika 1. Stephanie Glax: *Cerkev sv. Jakoba v Opatiji* [90. leta 19. stol.]; svinčnik, papir; 28,5 x 38,8 cm. (Družinska zapuščina Glax Fischinger)

Slika 2. Stephanie Glax: *Wintercurort und Seebad Abbazia* (ok. 1897–1899); razglednica, 14 x 9 cm; sign. l. sp.: [...]; sign. d. sp. [...] (Družinska zapuščina Glax Fischinger)

Julius Glax se je leta 1887 odločil, da se z družino preseli v Opatijo. Prevezel je mesto glavnega zdravnika in se aktivno vključil v načrtovanje razvoja tega kvarnerskega mesteca, ki je postalo njegov drugi dom. S svojo visoko strokovnostjo in z modernim pristopom do zdraviliškega turizma je občutno pripomogel, da se je Opatija v času županovanja Andrije Štangerja (1853–1934) hitro razvijala in leta 1889 pridobila uradni status klimatskega obmorskega zdravilišča ter postala ‚Nica‘ avstrijske kvarnerske obale. Med drugim je Zdraviliška komisija pod Glaxovim vodstvom med leti 1900 in 1914 vsako leto v knjižni obliki izdajala ‚Turistične vodiče po Opatiji‘, in sicer v več jezikih, v skupni nakladi 15.000 izvodov, ki so jih zdraviliški gostje prejeli brezplačno. Za opremo te popularne publikacije je poskrbela Juliusova prvorojenka Stephani, poklicna slikarka in oblikovalka, ki je osrednja osebnost obravnavane publikacije.

Stephanie Glax (1876–1952) je bila v otroštvu in mladostniških letih deležna skrbne vzgoje. Že od mladosti se je gibala v mondeni in svetovljanski družbi, kar ji je omogočalo bivanje v znamenitih avstro-ogrskih zdraviliških letoviščih – v Rogaški Slatini in še posebej v Opatiji. Že kmalu je pokazala nardarjenost za likovno ustvarjanje in tako se ni čuditi, da so ji domači omogočili domnevno sprva šolanje v slikarski šoli Raoula Franka (1867–1939) v Opatiji, nato pa študij na Umetno-obrtni šoli (*Kunsgewerbeschule*) na Dunaju, kamor se je kot hospitantka vpisala v šolskem letu 1896/97; obiskovala je slikarski razred prof. Franza von Matscha (1861–1942), študijskega kolega in sodelavca Gustava Klimta (1862–1918). Med študijem na Dunaju pa se Stephanie ni posvečala le slikarstvu, temveč tudi dekorativnemu slikarstvu in ilustraciji. To je bil čas, ko dekletom še ni bil dovoljen študij na likovnih akademijah, saj je veljalo mnenje, da bi bilo nemoralno, če bi se izobraževale skupaj z moškimi kolegi, n. pr. pri študiju akta. Leta 1900 je Stephanie šolanje na dunajski Umetno-obrtni šoli končala z velikim uspehom: za diplomsko delo – cikel enajstih grafik, izvedenih v tehniki algrafije, s skupnim naslovom *Dan neke gospe (Der Tageiner Dame)*, ki prikazujejo možnosti različnih ženskih zabavnih dejavnosti v času bivanja v morskem letovišču Opatija (Elegantna sprehajalka, Pri toaleti, Na vrtu, Tenis na travi, Počitek, Vožnja s kolesljem, Obed, V gledališkem foyerju, V loži, Čaj ob petih, Na plaži) – je prejela nagrado; *Fundacija barona Alberta Rothschilda (Albert-Freiherr-von-Rothschild-Stiftung)* pa ji je pri založbi Artaria na Dunaju leta 1901 omogočila tisk tega cikla v 25 izvodih. Nadarjena slikarka je šolanje nadaljevala v Münchnu, kjer se je vpisala na zasebno ‚Žensko akademijo‘ (*Damen-Akademie des Künstlerinnen-Vereins*), in sicer v razred Angela Janka (1868–1940), slikarja-animalista, ilustratorja in oblikovalca, predstavnika münchenskega *jugendstila* ter sodelavca münchenskih časopisov *Die Jugend* in *Simplexissimus*. Poleg teh dveh umetnostnih revij je Stephanie dobro poznala tudi drugo sočasno umetnostno časopisje, n. pr. *Die Kunst für Alle* in *Ver Sacrum*, kar nedvomno dokazujejo tudi njena dela. Tavčarjeva še posebej opozarja, da so na opus Stephanie Glax vplivala dela umetniške skupine *Die Scholle*, katero bralcu predstavi z naslednjimi besedami: ‚Člani skupine so v slikah skušali združiti estetiko in tematiko simbolističnih devetdesetih let 19. stoletja s francoskimi

vplivi okoli leta 1900. Prav dela teh francoskih slikarjev so pogosto razstavljali v münchenskih galerijah, tako so jih imeli člani možnost preučevati. Po mnenju poznavalca so bili člani skupine *Die Scholle* moderni in hkrati nemoderni. V nekaterih delih Stephanie Glax je posebno opazen vpliv Adolfa Münzra. V objavljenih ilustracijah v reviji *Jugend* je upodabljal vsakodnevno življenje žensk, visoko buržoazijo in bohemske prizore. Ta motivika je primerljiva z motivi v njenem opusu. Preoblikovane jih je opaziti na algrafijah, na naslovnica in na hrbitiščih opatijskih turističnih vodnikov.“ Po letu 1904, ko je Stephanie Glax zaključila študij v bavarski prestolnici, se je podala še na umetnostno izpopolnjevanje v Pariz. Tavčarjeva je slikarkino likovno delo orisala takole: „Vezana na umetniške dunajske, münchenske in francoske vplive je v ,opatijske slike in grafično oblikovanje‘ vnašala likovne novosti, ki se zrealijo v že omenjenih zvrsteh, predvsem pa v izjemnih turističnih plakatih, nadalje v akvareliranih motivih obmorskih krajev, tudi natisnjenih na razglednicah.“

Mlada slikarka je bila aktivna v domači Opatiji že med študijskimi leti: oblikovala je platnice že omenjenega turističnega vodiča *Abbazia. Ein Führer für Gäste* in jo opremila z vsečnimi ilustracijami. Leta 1906 je zasnovala novo, zelo uspešno grafično mapo, serijo algrafij, s skupnim naslovom *Opatija (Abbazia)*. Oblikovala je tudi plakate, ki so pretežno promovirali Opatijo (pa tudi Sesljan in Gradež na Jadranski obali ter češke toplice Lázně Bělohrad) ali oglaševali različne prireditve, namenjene večinoma opatijskim gostom. Med zadnjimi so se vse pogosteje pojavljali tudi likovni umetniki – od Rudolfa von Alta (1812–1905) do Albina Egger-Lienza (1868–1926) in Egona Schieleja (1890–1918), če omenimo le najbolj zveneča imena; privlačili so jih svetloba in barvitost obmorskih krajev ter sproščenost južnjaškega življa. Stephanie Glax se je vključila v delo lokalne Opatijske umetnostne kolonije, kjer sta bili aktivni tudi v Opatijo priseljeni in samozavestni umetnici Anna Lynker (1834–1926) in Leo von Littrow (1860–1925). Naša slikarka je sodelovala na številnih lokalnih razstavah v Opatiji (1900, 1902, 1903, 1904, 1908, 1912, 1917, 1931 / tudi samostojna razstava v hotelu Quarnero) in na Reki (1918, 1929), dokazano pa je svoje akvarele, grafike in olja razstavljala tudi po drugih evropskih mestih – na Dunaju (1901, 1903, 1904, 1906, 1907, 1912, 1914), v Brnu (1905), Gradcu (1907, 1913) in Kopru (1910), po poroki z Avgustom de Stadler (1866–1947) leta 1919 pa tudi v Benetkah (pred 1931 / samostojna razstava v Ca' Pesaro), Milanu (1923), Torinu (1928), Firencah (pred 1931) in Rimu (1935 ?). Zakonca De Stadler sta po poroki Opatijo zapustila za slabo desetletje. V tem obdobju je Stephanie precej časa preživela v Parizu, kjer je obiskovala razstave, gledališča, varieteje in zabavišča, kar odseva tudi njena sočasna ustvarjalnost. Leta 1923 se je poskusila na modnem področju; udeležila se je natečaja v Milanu, na katerem je bila njena kreacija tudi nagrajena. V domače kraje se je z možem in pastorko vrnila leta 1928, ko je Avgust de Stadler postal sprva župan občine Volosko-Opatija (1928–1931), dalje pa je kot opatijski župan vztrajal še do leta 1936. To je bil čas, ko je naša slikarka precej več pozornosti posvečala portretiranju, kar dokazujejo tako ohranjena razstavna dokumentacija kakor tudi sočasni medijski odmevi. Leta 1936 se

je Stephanie Glax de Stadler z možem in njegovo hčerjo poslovala od Opatije in se sprva preselila v Benetke, leta 1941 pa dalje v Milano, kjer je ostala do konca življenja. Z možem sta pokopana v skupni grobnici na pokopališču v Concorezzu blizu Monze, severovzhodno od Milana.

ABBAZIA, Slatinabad

Slika 3. Stephanie Glax: *Abbazia, Slatinabad*; razglednica, 8,9 x 12,8 cm; sign. l. sp.: S. GLAX; sign. d. sp.: AK. (Družinska zapuščina Glax Fischinger)

ABBAZIA-VOLOSCA mit dem Monte Maggiore (1400 m)

Slika 4. Stephanie Glax: *Abbazia – Volosca mit dem Monte Maggiore (1400 m)* (po 1911 ?); razglednica, 9 x 13,9 cm; sign. d. sp.: S. GLAX. (Družinska zapuščina Glax Fischinger)

Stephanie Glax de Stadler je doživela usodo prenekatero umetnice tedanje- ga časa. Imela je srečo, da je izhajala iz gmotno solidno situirane družine, ki ji je lahko omogočila študij slikarstva, četudi je bilo za ženske plačljivo. Imela je izjemnega očeta, ki je prvorojenکو spodbujal, da je likovno znanje lahko uspešno uporabljala za dopolnjevanje uresničevanja njegovih modernih pristopov do zdraviliškega turizma. Med njenimi dunajskimi in münchenskimi profesorji so bile osebnosti, ki so na umetniški poti stopali ob boku največjih secesijskih ustvarjalcev. Pa tudi pozneje je bila na tekočem z evropsko likovno sceno: obiskovala je Pariz, v mondeno letoviško Opatijo pa so na oddih radi zahajali tudi bolj in manj znani likovni umetniki. Stephanie se je izražala v risbi, grafiki, pastelu in olju, ukvarjala se je s knjižno ilustracijo, oblikovanjem publikacij, uporabnih predmetov in plakatov. Zadnji so bili leta 2003 na razstavi o dunajskem plakatu v času okrog 1900 (*Kraftflächen – Wiener Plakatenkunst um 1900*) postavljeni ob bok plakatom Gustava Klimta (1862–1918), Kolamana Moserja (1868–1918), Egona Schieleja (1890–1918) in Oskarja Kokoschke (1886–1980). Oblikovalski dosežki Stephanie Glax so bili prepoznani kot izjemno kvalitetni in danes njeni plakati na avkcijah dosegajo visoke cene – med pet in deset tisoč evri. Umetnostnozgodovinska stroka v zadnjem času posveča opusu Stephanie Glax vse več pozornosti. Njena dela so bila priljubljena med letoviščarji v Opatiji; svoja dela je predstavila na 30 razstavah, v umetniški karieri je prejela štiri odmevne nagrade (Dunaj, 1900; Milano, 1923; Torino, 1928; Firenze, ?).

Lidija Tavčar, avtorica obravnavane monografske publikacije, je prva avtorica, ki se je opusa Stefanie Glax lotila kompleksno. Kot še nihče pred njo je na osnovi doslej znanih dejstev, ki jih je skrbno zbirala nekaj let, sestavila slikarkino biografijo in pregled njene ustvarjalnosti. Evidentirati ji je uspelo prek 200 ohranjenih in v periodiki dokumentiranih del ter jih v pričujoči publikaciji tudi strokovno obdelala. Tavčarjeva pa opozarja, da analiza opusa Stephanie Glax še ni zaključena, saj je še nujno potrebna natančnejša raziskava o umetničini ustvarjalni produkciji v času po letu 1936, ko je zapustila Opatijo, se sprva preselila v Benetke in pozneje v Milano.

Veliko večino zapuščine Stephani Glax hrani družina Glax Fischinger (Ljubljana), večjo zasebno zbirko poseduje dr. Gerd Pichler (Dunaj), medtem ko je v javnih zbirkah zastopana skromneje. Največ njenih del hranijo dunajski muzeji: *Museum für angewandte Kunst* (MAK) ima poleg nekaj plakatov, reklamnih nalepk in algrafij tudi ličen emajliran krožnik, naslovljen *Mladenka pred vrtnicami*, in črno-beli fotografiji elegantne skrinjice iz tolčenega srebra, katere pokrov krasi emajliran vložek z morskim motivom – skupno delo Stephanie Glax in Otta Prutscherja (1880–1949) iz leta 1912, namenjena zmagovalcu tekme motornih čolnov v Opatiji; štiri plakate in mapo algrafij *Dan neke gospe* je v *Albertini*, pet primerkov različnih plakatov pa hrani *Wien Museum*. Muzeji in knjižnice na Hrvaškem hranijo le po nekaj različnih izvodov že nekajkrat omenjenih opatijskih turističnih vodičev.

Mojca Jenko

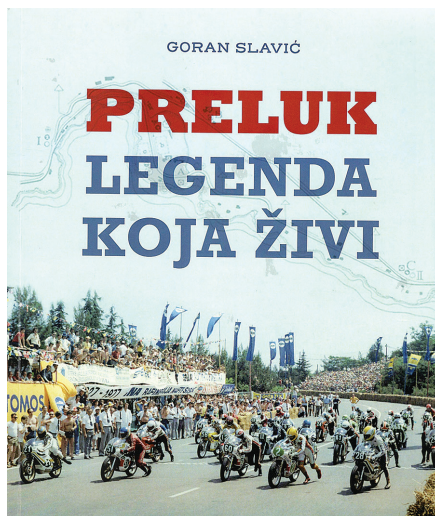
Goran Slavić, *Preluk – legenda koja živi*, Adriapublic d.o.o., Rijeka, 2019.

Iako je prošlo četrdeset godina otkad su prelučkom stazom zadnji put jurili najbolji svjetski motociklisti na tada najbržim motociklima, spominjanje Preluka i dan-danas lokalno stanovništvo, gotovo bez iznimke, asocira na nikad zaboravljene motociklističke utrke. Iako se nisu održavale dugi niz godina, ostavile su dubok, gotovo neizbrisiv trag koji, kako i sam naslov ove knjige govori, prerasta u legendu.

Autor ove, za liburnijski kraj, ali i šire, vrlo značajne knjige Goran Slavić i sam je, kako navodi, „dijete Preluka”. U početku s ocem, a kasnije i sam, spuštao se matuljskim stazicama „keh poznaju samo oni ki pobiraju šparogi” u tada mit-sko središte svih interesa lokalnih ljubitelja motociklističkih utrka. „Va Preluk.“ Sam autor naveo je u jednom svojem javnom nastupu da je u tadašnje vrijeme to zapravo bilo jedino normalno i logično jer onaj kojega nije interesiralo „poč va Preluk“ ne samo da je bio u debeloj manjini, nego se gotovo smatralo da i „ni normalan”. Bila su to još uvijek nesterilna vremena kada si bez većih problema mogao stupiti u izravan kontakt s vozačima i njihovom pratnjom, kada su klinci, dosadni poput muha, tražili autogram ili naljepnicu, a suvenir poput kape ili majice bio je vredniji od najvrednijih trofeja i nosio se, neovisno o vremenskim prilikama, do najhladnijih zimskih dana. Vozači, bez obzira na svjetsku slavu koju su tada već imali, nisu zazirali od druženja sa sportskim djelatnicima, entuzijastima koji su organizirali utrke, a čak ih nije bilo neobično vidjeti na šanku lokalnih gostionica.

Upravo je taj „ljudski” moment ostavio traga na autoru koji i sam navodi da u svojoj knjizi nije „objektivan” i suhoparan pisac prelučkih statistika i vozačkih biografija, niti se trudio to biti. Neki vozači možda nisu postigli uspjeh u svjetskim razmjerima, ali su zbog nekog razloga bili ljubimci lokalne publike koja ih je kovala u zvijezde i od njih stvarala legende. Možda je upravo to najveća vrijednost ove knjige za sve one koji su, poput hodočasnika, redovito pohodili prelučku utрку.

Moramo uzeti u obzir da je u vrijeme održavanja ovih utrka do naših ljudi dopiralo veoma malo vrlo šturih informacija o tijeku svjetskog prvenstva, o rezultatima vozača, o promjeni motora i općenito o svijetu motociklističkog

sporta. Stoga će i dobri poznavatelji motociklističkih utrka u ovoj knjizi otkriti iznimno mnogo podataka o biografijama vozača, njihovim počecima, motorima koje su vozili i, još zanimljivije, o završecima karijera koje obično nisu u žiži interesa medija, a pogotovo ne naših u to vrijeme.

Uvodom o automobilskim i motociklističkim utrkama koje su se održavale na ovim prostorima i prije samih prelučkih utrka autor daje do znanja da se Preluk nije dogodio slučajno. Rezultat je tradicije koja je svoje korijenje pustila mnogo ranije tako da je Preluk samo logičan nastavak i slijed te duge i bogate tradicije. Nadalje, u biografijama motociklista koji su obilježili prelučku povijest mnogo se saznaje i o samim utrkama, o tome kako su rasle i kako su na kraju priče, nažalost, postale preopasne za nove generacije motocikala, ali i vozača.

Priča o Preluku priča je i o ljudima koji su ga godinama, mahom dobrovoljno, održavali s ogromnim, danas gotovo i neshvatljivim entuzijazmom. Danas, kada se sve mjeri novcem i profitom, kada su vozači takve zvijezde da su izolirani od običnih gledatelja, kada se točno zna tko, gdje i u koje vrijeme mora što reći i napraviti, gotovo se nevjerojatnom čini priča koju nam Goran Slavić prenosi kao kombinaciju subjektivnih, gotovo dječaćkih zapažanja i objektivnih kronisterijskih podataka za koje je, slobodno se može reći, najveći autoritet u Hrvatskoj.

Goran Slavić i dosad je kao autor ili koautor zauzimao počasno mjesto među najznačajnijim kroničarima auto-motosporta zahvaljujući radovima koje je objavio sam ili u suradnji s drugim autorima, no ova knjiga zasigurno je jedan od njegovih značajnijih projekata kojim je, sasvim sigurno, zadužio lokalnu zajednicu i ljubitelje auto-motosporta kojih, kako smo naveli, u ovom kraju nema malo. Na najbolji je mogući način probudio nostalgiju za nikad prežaljenim prelučkim utrkama za koje se živjelo ostalih 360 dana u godini.

Alfred Šaina